

Danmark og Sydslesvigspørgsmålet efter 1945

Nogle betragtninger i anledning af Bjarne W. Frederiksen:

Danmarks sydslesvigpolitik efter 1945

(*Dansk Udenrigspolitisk Instituts skrifter, Munksgaard 1971, 210 s.*)

Af *Frants Thygesen*

Historielæsning har en ekstra interesse for den læser, som selv har levet direkte med i det, som nu skildres af historikeren. Man konstaterer, at man selv som deltager i begivenhederne på visse punkter ikke fik en fyldestgørende opfattelse af, hvad der foregik, bl. a. fordi man ikke kunne overse alle dele af begivenhedsforløbet, og at man på andre punkter kan huske forkert. Men samtidig ser man, at en historiker trods alle anstrengelser aldrig kan skildre en svunden tid helt, som den var, bl. a. fordi han må bygge på det skriftlige og trykte materiale, som nu engang foreligger, og navnlig fordi tingene tager sig anderledes ud set bagud, end når de opleves som noget samtidigt, med blikket vendt fremad.

Efter min vurdering er den unge Århus-historiker Bjarne Frederiksen stort set kommet godt fra sin gennemgang af Danmarks Sydslesvig-politik 1945–47. Hans inddeling af stoffet er fornuftig, og navnlig er det rigtigt at slutte undersøgelsen med 1947. Efter det år var muligheden for at ændre vor sydgrænse reelt forsvundet på grund af den storpolitiske udvikling, og lige fra oktober-noten 1946 var sagen indenrigspolitisk kørt fast i det ørkesløse skakspil mellem regering og folketingsflertal, som varede ved til Knud Kristensens afgang i november 1947.

Frederiksens bearbejdelse af oplysninger og tal kan virke noget teoretisk, og fremstillingen kunne på flere punkter være blevet rigtigere ved brug af samtaler med deltagere i begivenhederne. Som eksempel kan nævnes statistikken over Sydslesvig som lederemne i førende aviser. Disse tal er vigtige, idet de afspejler grænsespørgsmå-

lets overordentlige betydning i dansk offentlighed og politik i de år; men når F. fremhæver, at der i maj 1945 kun var en svag pressereaktion på regeringserklæringens »Grænsen ligger fast«, er han ikke klar over baggrunden herfor, nemlig et energisk forsøg på at tie grænse-spørgsmålet ihjel ved, at de gamle partier henstillede til deres aviser at undgå at skrive om det. Det fik jeg nogle år senere at vide af Berlingske Tidendes daværende chefredaktør Aage Schoch, som havde fået denne henstilling fra en konservativ minister. En lignende spærring af en del af pressen for Sydslesvig-stof oplevede vi allerede i den illegale tid før befrielsen, idet »Ringene« som betingelse for at levere et illegalt blad papir – som dengang var meget svært at få fat i – krævede, at bladet hørte op med at skrive om Sydslesvig. Fra kapitulationen til 1948 behandlede statsradiofonien Sydslesvig som »farligt stof«, der kun slap ind ad bagdøren engang imellem. Fra midten af maj 1945 og 1–2 måneder frem var det påfaldende, at der næsten intet Sydslesvig-stof kom i hovedstadspressen bortset fra Information og Morgenbladet; uden for København gjaldt noget lignende, dog med flere undtagelser bl. a. Jyllands-Posten og Vestkysten. Da Politiken en gang i september 1945 bragte en stor Sydslesvig-artikel på forsiden, var det klart, at det ikke var lykkedes at kvæle spørgsmålet i stilhed. Fra da af har F.s tabel over ledere fuld værdi.

En anden af bogens statistikker viser noget, jeg ikke tidligere var opmærksom på, nemlig at 88 % af det radikale partis vælgere i 1947 ifølge Gallup gik ind for folkeafstemning i Sydslesvig om ændring af grænsen. Man forstår, at partiets ledere var under stærkt pres til at følge Knud Kristensen et langt stykke vej. For et parti som det radikale med stærk tradition for frisind og frihed har det været svært at nægte befolkningen i Sydslesvig ret til selv at bestemme sin fremtid; men det skete altså, selv om de fleste af partiets vælgere ønskede noget andet. F. kalder de stærke krav om folkeafstemning i Sydslesvig »en betydelig tendens til nationalistiske træk«. Jeg er ikke klar over, hvad han forstår ved nationalistisk; men det er vist noget, han tager afstand fra. Var det også »nationalistisk«, at man ved Nordslesvigs genforening med Danmark i 1920 medtog et område, der i en årrække havde haft tysk flertal ved de almindelige valg, bl. a. Tønder, der i 1907 havde 6 % danske stemmer? For det kan da ikke være F.s mening at gå imod alle grænseændringer på grundlag af folkeafstemning; det kunne kun ske ud fra den betragtning, at statsgrænser er noget

helligt, gudgivet, som der ikke må røres ved, selv om de skærer tværs gennem et folk. Europa kunne have undgået en del uro, hvis man havde ladet de klare folkeflertal på Åland, i Sydtyrol og på Cypern selv bestemme deres statstilhørsforhold. Men det har stormagterne ikke ønsket. Til gengæld har magtpolitikken gang på gang set bort fra tanken om de urørlige grænser og flyttet dem med overlegen foragt for de befolkninger, det drejede sig om; tænk blot på Sovjets indlemmelse af Karelen og det halve af Østprøjsen, hvor der næppe boede én russer.

I bogens første afsnit bruges lovlig megen plads på tanken om Kielerkanalens internationalisering og virkningen heraf på Sydslesvigs forhold. Den spillede nok en vis rolle i debatten lige før og efter Tysklands kapitulation, men forekom mig altid noget luftig og svært forenelig med en fornuftig grænsepolitik på folkeligt grundlag. Selv om man i 1945 ligesom i 1918 ikke kunne se helt bort fra kanalmuligheden, var det ikke noget, man regnede alvorligt med.

Blandt modstanderne af en grænseflytning i 1945 fremhæver F. frihedsrådets rådgiver i grænse spørgsmål, den gamle redaktør Franz v. Jessen, som anerkendt ekspert i det sydslesvigske spørgsmål og befrielsesregeringens udenrigsminister Christmas Møller med »et indgående kendskab til sydslesvigske forhold«. Det er rigtigt, at de begge i deres yngre år skaffede sig omfattende kendskab til forholdene i Nord- og Mellemslesvig; i 1920 var de begge ivrige tilhængere af Flensborgs genforening, og Jessen angreb regeringen Zahle på det voldsomste for at have lukket Flensborg ude. Men senere svækkedes deres personlige kontakt med landet syd for 1920-grænsen noget, og i 30'erne havde de to gamle Flensborg-mænd ikke megen føling med, hvad der rørte sig i Sydslesvigs brede befolkning uden for det gamle danske mindretal i Flensborg m. m. Jeg talte kort med Christmas Møller i 1942 et par uger før hans afrejse til Sverige og London; da var han ikke forberedt på en stor dansksindet bevægelse i Sydslesvig efter krigen. De to var som andre gamle Flensborg-folk i København (Holger Andersen, Knud Kretzschmer, Ole Bjørn Kraft, ja i nogen grad også la Cour) præget af skuffelsen i 1920, da Flensborg – forhen Sønderjyllands mest dansksindede by – viste klart tysk flertal, og de sad for langt fra grænselandet til at få en fornemmelse af, at der var sket noget vigtigt i den sydslesvigske befolkning efter 1930. Derfor turde de ikke tro på en dansk genopvågning dernede. Det forklarer

en del; men det er dog et paradoks, at Christmas Møller gik ind for et dansk Flensborg i 1920, da byen kun gav 28 % danske stemmer, men var fanatisk imod grænseændring efter 1945, skønt Flensborg nu havde 75–80 % danske stemmer. Franz v. Jessen ændrede i nogen grad opfattelse inden sin død i 1949.

F. påpeger med rette den manglende forståelse mellem Knud Kristensen og udenrigsminister Gustav Rasmussen som en af årsagerne til, at Venstre-regeringens grænsepolitik kørte fast. De to var højst forskellige og forstod simpelthen ikke hinandens sprog. Knud Kristensen regnede med, at hans udenrigsminister tog alle fornødne skridt for at gennemføre regeringens politik, mens Rasmussen med sin embedsmandsindstilling afventede nærmere besked om, hvad der skulle foretages. Sådant besked fik han ikke, før Hedtoft var blevet statsminister; så kom omsider i oktober 1948 den rundbordskonference i London, der måske kunne have ført til virkelige resultater, hvis den var holdt i begyndelsen af 1947. Gustav Rasmussen betegnedes ofte som en dygtig diplomat; men det prægede ikke hans optræden i denne sag. Han blev flere gange kraftigt opfordret til at gøre noget alvorligt for at søge regeringens og Folketingets Sydslesvig-politik gennemført, herunder Sydslesvigs adskillelse fra Holsten; hertil svarede han, at der var god tid, da det havde lange udsigter med en fredskonference om Tyskland. Det sidste var så sandt, så sandt; den er jo ikke kommet endnu! Men hvordan det skulle kunne fremme de danske Sydslesvig-ønsker at vente i det uendelige, var der allerede dengang mange, som ikke kunne forstå. Værre var det, at Gustav Rasmussen gentagne gange holdt offentligheden hen ved at sige, at London endnu ikke havde svaret på den danske note af 19/10 1946; det sagde han i Folketinget så sent som 3/10 1947. Jeg lille mand fik ved et besøg i Foreign Office den 27/6 1947 under en samtale med en kontorchef og en fuldmægtig i de to Tysklands-kontorer at vide, at F. O. havde henlagt den danske oktober-note som et noget uvenligt »Nej Tak« på tilbudene i den britiske note af 9/9 1946 og ikke agtede at komme med noget gensvar. Dette skrev jeg omgående til Knud Kristensen, idet jeg foreslog en direkte forhandling med London på regeringsplan om oktober-notens enkelte krav. Jeg ved ikke, om den opfordring gik videre til Gustav Rasmussen; men det var i hvert fald ringe, at han endnu i oktober sad og ventede på et svar fra London, som aldrig ville komme.

F. har iøvrigt ret i, at visse danske politikeres tilsyneladende overraskelse over indholdet af den britiske note af 9/9 1946 næppe var helt ægte og snarere skyldtes deres ubehag ved at se situationens kendsgerninger præsenteret offentligt. Til gengæld undrer det mig, at F. er faldet for den – senere opfundne – idé om, at det britiske tilbud om en grænseændring kun var et »skinforslag«. Baggrunden for denne idé var folketingsflertallets vanskeligheder ved at gå imod selvbestemmelsesretten, som tilmed var grundlaget for befrielsesregeringens udtalelse om grænsen, så det var jo rart at kunne sige, at det slet ikke var Londons alvor, når man i september-noten erklærede sig rede til at overveje forslag om en grænseændring, med eller uden folkeafstemning. Men hvorfor skulle London vove sig ud med en sådan opfordring eller et sådant tilbud, hvis man ikke mente det alvorligt? Ved den tid gav man både Nederland og Belgien små grænsereguleringer uden nogensomhelst national begrundelse. Og vel kunne London nok regne ud, at der – formentlig – var klart flertal i Folketinget mod at lade Danmark overtage et ansvar for hele Sydslesvig, hvilket jo også var en vovelig sag; men hvad, hvis den danske regering havde sagt ja til en folkeafstemning for Flensborg med opland, f. eks. den 2. zone fra 1920, hvor der nu utvivlsomt var et stort dansk flertal? Den mulighed var ikke fjern. Det viste sig senere – efter at Hedtoft var blevet statsminister –, at tanken var meget nærliggende for ledende socialdemokrater. Det hørte jeg personligt af Hartvig Frisch og Bomholt, og jeg ved, at Hedtoft i 1946–47 har nævnt den for Samuel Münchow og for den danske regerings dygtige forbindelsesofficer i Sydslesvig, sydslesvigernes gode landsmand og ven Hans Lunding (hvis navn mangler i bogen, vel nok fordi han helst holdt sin egen person i baggrunden). Havde København fremsat ønske om en Flensborg-løsning, havde London ikke kunnet bakke ud og havde sikkert heller ikke ønsket det. F. henviser til, at Foreign Office i juni 1946 over for den danske gesandt havde advaret Danmark mod at indlemme Sydslesvig; men det var jo også et stort skridt. Ved samme lejlighed nævnedes – uden advarsel – tanken om en mindre grænseflytning, og det var helt i overensstemmelse hermed, at september-noten talte om grænseændring (frontier rectification) og ikke om indlemmelse af hele Sydslesvig. Midt i oktober 1946 rykkede Foreign Office den danske gesandt for underretning om Danmarks eventuelle ønsker om grænseændringer, den 22. s. m. talte udenrigsminister Bevin i underhuset

om mulige danske krav om grænseændring (citeret i bogen), og dagen efter sagde statssekretær McNeil i underhuset, at danske ønsker om grænseregulering ville have fået Storbritanniens sanktion. Den stærke danske fremgang i Sydslesvig gjorde indtryk på briterne – og forresten også på andre; inden udgangen af 1947 erklærede det tyske socialdemokratis formand Kurt Schumacher sig rede til at tage en folkeafstemning i Sydslesvig om grænsen.

Bogens største mangel er, at den praktisk talt ikke nævner muligheden for en Flensborg-løsning. En sådan ville, bygget på et solidt afstemningsflertal, have været fuldt forsvarlig og efter min mening en lykke for Sønderjylland og især for den jævne befolkning i Flensborg og omegn; jeg tror også, den ville have været sund både for Danmark og Tyskland, og den ville have været lige så vanskelig at anfægte senere fra tysk side som grænseflytningen i 1920. Ledende grænsetyskere kunne ikke fatte, hvordan det gik til, at Flensborg ikke blev dansk efter 1945. – Når F. ikke går ind på denne mellemløsning, er han delvis undskyldt, idet der er meget lidt om den i trykte kilder. Tanken drøftedes mere i samtaler, og på grund af den fastlåsende politiske stilling på rigsdagen kom den først mere frem efter 1947, da det var for sent.

Grænsespørgsmålets betydning i dansk politik 1945–48 belyses af den ejendommelige og tragiske kendsgerning, at både Knud Kristensen, den førende forkæmper for slesvigsk selvbestemmelsesret, og Christmas Møller, hovedmanden bag sætningen »Grænsen ligger fast«, led politisk skibbrud på det (som Zahle gjorde det i 1920). Og sagens hovedpersoner, det dansksindede flertal syd for grænsen, fik ikke lov til at følge Nordslesvigs eksempel fra 1920 og stemme sig tilbage til Danmark, end ikke de 7–8 dansktalende sogne lige syd for grænsen eller Flensborg, hvis hjemmehørende befolkning trods tryk sydfra og afvisning nordfra viste dansk flertal ved valg efter valg i over 10 år efter 1945 (det præsterede ingen af Nordslesvigs byer under tysk styre efter 1864). Det, der slog hårdest i den tyske valgpropaganda i de år, var ordene »Der Traum ist aus. Dänemark will nicht«. At der efter den store skuffelse kom betydelig tilbagegang i de store danske tal fra 1946–48, var kun naturligt.

Det nytter ikke at græde over spildt mælk. Ved Sydslesvigsk Udvalgs start i 1945 var vi helt klar over, at vi i København måtte arbejde os op imod en strid strøm, og at chancen for et positivt resultat

var lille; når vi alligevel tog fat, var det for at vise de dansksindede sydslesvigere, at de trods alt havde mange venner nord for grænsen og ikke skulle føle sig helt svigtet. Derfor er der ikke grund til at fortryde den indsats, der blev gjort. Og nu, da det hele er historie (som Frederiksens bog viser), er der dog et par ting at glæde sig over. Før 1940 var det danske Nordslesvig stadig truet af pres sydfra; og dengang var der ca. 4 gange så mange tyske skolebørn nord for grænsen som danske syd for den. I dag er den trussel væk, og danskheden syd for grænsen er trods tilbagegangen siden 1948 langt stærkere end før krigen; vi har nu 3–4 gange så mange danske skolebørn syd for grænsen som tyske nord for den. – Og én ting lykkedes for os. Trods den politiske strid om grænsen blev der ikke skabt så hårde modsætninger mellem landsmænd som dem, der efter 1920 skilte Åbenrå-folk fra Flensborg-folk og i en årrække gjorde grænsearbejdet politisk ømtåleligt. Samarbejdet mellem danske nord for grænsen og i Sydslesvig har lige fra 1945 haft bred politisk støtte. Nogle år efter krigen sagde en radikal politiker under et besøg i Sydslesvig: »Jeg er helt rørt over, at I tager så godt imod en væmmelig radikaler.« Münchow gav det helt rigtige svar: »Vi regner ikke med danske partier. Vi kender kun landsmænd.« Det er ikke noget helt ringe resultat af efterkrigstidens dramatiske Sydslesvig-politik.